

Evropska mreža ombudsmana za decu (ENOC)**Stav ENOC o obrazovanju dece u pokretu**

usvojen na 22. Generalnoj skupštini ENOC, 21. septembra 2018. godine u Parizu

„Deca u pokretu su deca pre svega, a države imaju obavezi da obezbede njihovo pravo na obrazovanje zasnovano na principima socijalne i obrazovne inkluzije”

∞

ENOC je usvojio sledeću definiciju dece u pokretu:

Pojam deca u pokretu obuhvata svu decu koja migriraju iz svojih zemalja porekla na teritoriju evropske zemlje, u cilju preživljavanja, dostizanja bezbednosti, ostvarivanja boljih uslova života, obrazovanja, ekonomskih mogućnosti, zaštite od eksploatacije i zloupotrebe, spajanja porodice ili kombinacija ovih faktora. Ona mogu da putuju sa porodicom ili sami ili sa drugim licima koja nisu članovi porodice. Mogući su tražioci azila, žrtve trafikinga, a moguće je da nemaju dokumenta. Status dece u pokretu različit je u različitim fazama njihovog putovanja i ona se mogu susresti sa različitim osetljivim situacijama.

Imajući u vidu međunarodne obavezujuće i neobavezujuće pravne instrumente, naročito sledeće:

- Konvenciju UN o pravima deteta (1989),
- Opšti komentari Komiteta za prava deteta br. 1, 6, 14, 20, 22 i 23
- Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa Protokolima,
- UNESKO Konvenciju protiv diskriminacije u obrazovanju (1960),
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 1966
- Izveštaja Radne grupe ENOC za decu u pokretu „Bezbednost i osnovna prava za decu u pokretu” (2016),
- Stava ENOC o obavezama država u odnosu na decu bez pratnje (2006),
- Stava ENOC o Direktivi EU o povratku (2008),
- Stava ENOC o deci u pokretu (2013),
- Stava ENOC o jednakim mogućnostima u obrazovanju za svu decu (2016),
- Izveštaja i Preporuka ENOC „Obezbeđivanje i zaštita prava dece u pokretu: Izazov socijalne inkluzije” (Atina, 2017),
- Nalaza Izveštaja FRA „Aktuelna situacija u EU: Obrazovanje” (2017),

Polazeći od toga da svako dete ima pravo da se školuje na način koji razvija do krajnjih granica detetove potencijale i da je odgovornost država da obezbede ovo pravo svakom detetu koje se nalazi na njenoj teritoriji,

ENOC poziva države, regionalne i međunarodne organe, organizacije, tela i donosiocce odluka na preduzimanje dodatnih mera koje će obezbediti pun pristup obrazovanju zasnovanom na principima socijalne i obrazovne inkluzije za svako dete u pokretu i na svim nivoima obrazovanja, u okviru redovnog sistema obrazovanja.

Nakon što je u 2015. godini preko milion izbeglica i migranata ušlo na teritoriju Evrope, taj broj se tokom 2016. i 2017. godine uvećao za još 500.0.000¹. Od ukupnog broja tražilaca azila u Evropi, 30% je dece; od ovog broja, preko 40% je devojčica². Tokom 2017. godine odobren je azil 191.117 dece-tražilaca azila, od ukupno 303.360 njih (63%). Preostali zahtevi (37%) su odbijeni. 52% dece dobilo je status izbeglice, dok je 37% bila priznata supsidijarna zaštita, a 11% humanitarni status³. Iako je broj ulazaka na teritoriju Evrope znatno manji u odnosu na prethodne godine, u 2018. godini beleži se više desetina hiljada ulazaka⁴, od čega je veliki broj dece.

Od 3.4 miliona izbeglica iz Sirije koje se nalaze u Turskoj, njih 33% je nepismeno, a još 13% ne pohađa školu nego se samostalno uči čitanju i pisanju.⁵ 37% dece iz Sirije je „van obrazovnog sistema“, dok se 63% njih školuje bilo u Privremenim obrazovnim centrima (TTC), javnim školama ili otvorenim školama⁶. Ovo je napredak u odnosu na prethodne godine⁷.

Tokom 2017. godine u Evropi je došlo do unapređenja pristupa dece u pokretu obrazovanju, u odnosu na prethodne godine, pre svega u: skraćivanju perioda čekanja na uključivanje u obrazovni proces; obuhvat dece obrazovnim procesom; i većem uključivanju dece u obrazovanje u najranijim fazama prijema⁸.

Međutim, obuhvat dece u pokretu obrazovanjem i dalje nije potpun. U nekim delovima određenih evropskih država⁹, tokom 2016. i 2017. godine, međutim, deca tražioci azila i izbeglice nisu imala nikakav pristup formalnom obrazovnom sistemu¹⁰. Aktuelno, u malom broju zemalja postoji obavezno obrazovanje na ranom uzrastu (izuzev pripremnog razreda)¹¹, a ovaj oblik obrazovanja nedovoljno je dostupan deci u pokretu¹². Obrazovanje u ranom uzrastu je jedna od najefikasnijih mera prevencije radnog napuštanja školovanja i stvara odličan potencijal za kasniji uspeh u školi. Deca osnovnoškolskog uzrasta su u većoj meri uključena u obrazovni proces, zahvaljujući obaveznosti osnovnog obrazovanja, ali obuhvat i dalje nije potpun. To je posebno slučaj u zemljama tranzita¹³ i u slučaju da se deca nalaze u imigracionim centrima¹⁴. Povećan je broj država

¹ <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/61936.pdf>

² <https://www.unicef.org/eca/what-we-do/emergencies/latest-statistics-and-graphics-refugee-and-migrant-children>, pristupljeno 08. 09. 2018.

³ <https://www.unicef.org/eca/what-we-do/emergencies/latest-statistics-and-graphics-refugee-and-migrant-children>, pristupljeno 08. 09. 2018.

⁴ do 05. jula zabeleženo je 46,407 ulazaka sa mora, izvor: UNHCR, http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean#_ga=2.104875905.322274210.1530786472-499977447.1509968703, pristupljeno 08. 09. 2018.

⁵ „Sirijci u Turskoj“, Poseban izveštaj Ombudsmana Turske, Ankara 2018, strana 70

⁶ „Sirijci u Turskoj“, Poseban izveštaj Ombudsmana Turske, Ankara 2018, strana 74

⁷ U 2014/2015 godini samo 30% dece je bilo uključeno u obrazovanje; u 2015/2016 – 37%; u 2016/2017 – 56%. Izvor: „Sirijci u Turskoj“, Poseban izveštaj Ombudsmana Turske, Ankara 2018, strana 76

⁸ Podaci koje je dostavilo institucija ukazuju na unapređenje u odnosu na obrazovanje dece u pokretu u ranijem periodu (do 2015. godine) koji je obuhvaćen Izveštajem i preporukama radne grupe ENOC za decu u pokretu „Bezbednost i osnovna prava za decu u pokretu“

⁹ Nemačka, Grčka, Mađarska. Izvor: „Current migration situation in the EU: Education“, European Union Agency for Fundamental Rights, maj 2017, <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-education>;

¹⁰ Izvor: „Current migration situation in the EU: Education“, European Union Agency for Fundamental Rights, maj 2017, <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-education>, pristupljeno 08. 09. 2018.

¹¹ Na primer, deca su obavezno uključena u rano obrazovanje u Francuskoj, Kataloniji i Grčkoj. Izvor: podaci koje su dostavile institucije ombudsmana u odgovoru na upitnik RG Deca u pokretu

¹² U nekim državama čeka se i po više meseci za uključivanje u obrazovanje u ranom uzrastu, u drugim nema dovoljno ustanova koje ovaj oblik obrazovanja sprovode, dok neke države (pretežno tranzitne) i nemaju podatke da se deca u pokretu uključuju u obrazovanje na ranom uzrastu. Izvor: „Current migration situation in the EU: Education“, European Union Agency for Fundamental Rights, maj 2017, <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-education> (pristupljeno 08. 09. 2018.); podaci dobijeni od 16 institucija ombudsmana koje su odgovorile na upitnik Radne grupe ENOC Deca u pokretu

¹³ Primera radi, u Srbiji je u školskoj 2017/2018 godini obrazovanje je obezbeđeno za 657 učenika (zbog činjenice da je Srbija tranzitna država, taj broj nije stalan), što je oko 50% ukupnog broja dece u pokretu (1444)

koje obavezno uključuju decu u pokretu i u srednje obrazovanje¹⁵, mada u većini slučajeva ne postoji obaveza uključivanja dece u pokretu u srednje škole, što je jedan od faktora koji dovode do smanjenog broja dece u pokretu obuhvaćene srednjim obrazovanjem, posebno kada je reč o srednjem stručnom obrazovanju¹⁶.

Iako je uključivanje dece u pokretu u obrazovni sistem brže u odnosu na raniji period¹⁷, rok u kome se deca uključuju u obrazovanje i dalje nije kratak, u proseku od jedan do tri meseca¹⁸. Sa druge strane, u nekim državama¹⁹ uspostavljeni su modeli uključivanja dece u pokretu u obrazovanje odmah po prispeću u državu domaćina ili u kratkom roku. Međutim, obrazovanje nije obezbeđeno u imigracionim centrima koji još uvek postoje u nekim zemljama.

Deca u pokretu se u redovan sistem obrazovanja najčešće uključuju na sledeće načine: kroz redovne grupe i odeljenja redovnih ustanova obrazovanja uz dodatnu podršku za učenje jezika²⁰; kroz posebna odeljenja i grupe na period od jedne pa i dve školske godine²¹; kroz organizaciju obrazovanja u okviru prihvatnih i drugih centara gde se deca u pokretu nalaze²². Najbolji interes svakog deteta jeste obrazovanje zasnovano na sveobuhvatnoj proceni detetovih najboljih interesa, kroz uključivanje u obrazovanje u što kraćem roku, pre svega u redovnim ustanovama i odeljenjima, uz detetu prilagođene usluge podrške i plan učenja koji će istovremeno obezbediti prevladavanje stresa, premošćavanje jezičke barijere, očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta,

koja se nalaze u Srbiji (podatak za decembar 2017. godine). Izvori podataka: podaci Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije dostavljeni Zaštitniku građana; UNICEF, „Latest statistics and graphics on refugee and migrant children“, <https://www.unicef.org/eca/what-we-do/emergencies/latest-statistics-and-graphics-refugee-and-migrant-children>, pristupljeno 08. 09. 2018.

¹⁴ Sa druge strane, u Poljskoj, Holandiji i Slovačkoj je obrazovanje obezbeđeno i deci u ovim centrima, bez obzira na dužinu boravka u njima. Izvor: „Current migration situation in the EU: Education“, European Union Agency for Fundamental Rights, maj 2017, <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-education> (pristupljeno 08. 09. 2018.); podaci dobijeni od 16 institucija ombudsmana koje su odgovorile na upitnik Radne grupe ENOC Deca u pokretu

Izvor: „Current migration situation in the EU: Education“, European Union Agency for Fundamental Rights, maj 2017, <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-education>; podaci dobijeni od 16 institucija ombudsmana koje su odgovorile na upitnik Radne grupe ENOC Deca u pokretu

¹⁵ Baskija, Belgija, Grčka, Italija, Katalonija, , Litvanija, Poljska, Francuska, Holandija. Izvor: podaci koje su dostavile institucije ombudsmana u odgovoru na upitnik RG Deca u pokretu

¹⁶ Primera radi, u Poljskoj podaci pokazuju da deca u pokretu čine svega 0,016% učenika u stručnom obrazovanju, izvor: „Current migration situation in the EU: Education“, European Union Agency for Fundamental Rights, maj 2017, <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-education>, pristupljeno 08. 09. 2018.

¹⁷ Za razliku od 2016. godine, kada su u nekim zemljama deca u pokretu čekala i po više meseci na uključivanje u obrazovanje sada se deca u pokretu uključuju u osnovno obrazovanje u roku koji je po pravilu između jednog i tri meseca, a nastava se organizuje i u okviru prihvatnih centara na tačkama prvog prijema. (Izvor: „Monthly data collection on the current migration situation in the EU - July 2016 monthly report“, FRA

file:///D:/NATASA/POSAO/ENOC+/WG%20Children%20on%20the%20Move/fra-july-2016-monthly-migration-report-local-communities_en.pdf, (pristupljeno 08. 09. 2018.); podaci dobijeni od 16 institucija ombudsmana koje su odgovorile na upitnik Radne grupe ENOC Deca u pokretu

¹⁸ čak devet meseci u Nemačkoj. Izvor: „Current migration situation in the EU: Education“, European Union Agency for Fundamental Rights, maj 2017, <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-education> (pristupljeno 08. 09. 2018.); podaci dobijeni od 16 institucija ombudsmana koje su odgovorile na upitnik Radne grupe ENOC Deca u pokretu

¹⁹ u Španiji, Italiji i Malti deca se uključuju u obrazovanje odmah, a u Litvaniji i u Austriji (ukoliko je reč o Beču), u periodu od 2 sedmice. Izvor: „Current migration situation in the EU: Education“, European Union Agency for Fundamental Rights, maj 2017, <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-education> (pristupljeno 08. 09. 2018.); podaci dobijeni od 16 institucija ombudsmana koje su odgovorile na upitnik Radne grupe ENOC Deca u pokretu

²⁰ Austrija, Italija, Grčka, Španija, Švedska, Poljska, Srbija

²¹ Na primer, Finska, Danska, Holandija, Grčka. Izvor: „Current migration situation in the EU: Education“, European Union Agency for Fundamental Rights, maj 2017, <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-education> (pristupljeno 08. 09. 2018.); podaci dobijeni od 16 institucija ombudsmana koje su odgovorile na upitnik Radne grupe ENOC Deca u pokretu

²² U nekim zemljama (kao na primer u Grčkoj), ovo je slučaj samo kada je reč o vrtićima i školovanju male dece.

uključivanje u vršnjačku grupu, postizanje akademskih znanja u skladu sa detetovim kapacitetima i učenje veština potrebnih za snalaženje u osetljivoj situaciji u kojoj se deca u pokretu nalaze.

Obrazovni sistemi pretežno su okrenuti ka podizanju akademskih znanja dece i često nedovoljno fleksibilni u izboru metoda za postizanje ovog cilja²³, što je jedan od razloga da se okolnosti kao što su nepoznavanje jezika, razlika u nivou akademskih znanja dece u pokretu u odnosu na decu države domaćina, očekivanje napuštanja zemlje domaćina radi odlaska u zemlju destinacije, boravak dece u određenim oblicima prihvatnih i drugih centara, stres i trauma, smatraju preprekama za pružanje obrazovanja. Obrazovanje dece u pokretu koje neće težiti isključivo ili pretežno akademskom napretku, već maksimalnom napretku zasnovanom na uvažavanju svih snaga i prepreka na strani deteta uz istovremenu maksimalnu socijalizaciju i integraciju deteta u vršnjačku grupu, može da obezbedi uključivanje **svakog** deteta u pokretu u **svaki** nivo obrazovnog procesa. Škole su okruženje u kome se deca u pokretu mogu osećati bezbedno, koje uspostavlja redovan životni ritam i u kome se deca istovremeno i igraju i uče u skladu sa svojim uzrasnim potrebama. Detetu prilagođen plan obrazovanja, zasnovan na kvalitetnoj proceni prepreka, snaga, potencijala i specifičnih obrazovnih i drugih potreba deteta u pokretu, omogućiće da dete stekne onaj nivo akademskog obrazovanja koji je prilagođen njegovim/njenim kapacitetima, uz ostvarivanje maksimalne integracije i socijalizacije. Stoga su potrebni i odgovarajući materijali za učenje, različite tehnike učenja i posebno obučeni nastavnici.

Usluge podrške u obrazovanju dece u pokretu često se zadržavaju na finansijskim oblicima pomoći i organizaciji učenja jezika zemlje domaćina, odnosno jezika na kome se odvija nastava, kao i na određenim aktivnostima namenjenih očuvanju kulturnog i nacionalnog identiteta dece i prevladavanju stresa. Aktivnosti koje doprinose uključivanju dece u pokretu u zajednicu u kojoj borave, povezivanju sa vršnjacima i vršnjačkim grupama, učešće u sportskim, kulturnim, umetničkim i drugim aktivnostima kojima se neguju, promovišu i uče pozitivne vrednosti, uglavnom se organizuju kroz aktivnosti organizacija civilnog društva i najčešće su ograničenog trajanja²⁴.

Kako su prava dece nedeljiva, različiti elementi detetovog života koji nisu u direktnoj vezi sa obrazovanjem mogu imati značajan uticaj na efikasno uživanje prava na obrazovanje. Promena statusa dece u pokretu i promene sredine (uključujući i napuštanje zemlje domaćina) mogu dovesti do prekida u obrazovanju deteta i ispadanju deteta iz obrazovnog procesa. Obrazovni sistemi nemaju informacije o prethodnom obrazovanju deteta i njegovim karakteristikama, niti je uspostavljen sistem praćenja i razmene informacija. Obrazovne šeme koje bi omogućavale nastavak obrazovanja deteta, uvele mere zaštite od prekidanja obrazovanja na osnovu ili zbog odluke o pravnom statusu deteta u državi domaćinu i uspostavile sistem razmene i deljenja informacija između obrazovnih sistema različitih država kroz koje deca prolaze, pružio bi mogućnost da se unapredi obrazovanje dece i smanji broj dece koja ispadaju iz obrazovanja. Sistem razmene i deljenja informacija doprineo bi i da se na brži i delotvorniji način izvrše potrebne procene stanja i potreba deteta i sačine odgovarajući obrazovni i integrativni obrazovni planovi.

Posebna pažnja treba da se posveti uključivanju u obrazovanje devojčica i dece sa smetnjama u razvoju, koja su izložena povećanom riziku od dodatne višestruke marginalizacije. Aktuelno

²³ Izazovi na koje se ukazuje upućuju na ovaj pristup obrazovanju. Obrazovni sistemi ukazuju na teškoće u praćenju obrazovnog plana zbog česte promene škole, jezičkih barijera, razlike u nacionalnim obrazovnim sistemima zemlje porekla i zemlje destinacije ili tranzita; demotivaciju učenika; traum; kulturološke barijere. Izvor: „Current migration situation in the EU: Education“, European Union Agency for Fundamental Rights, maj 2017, <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-education>, pristupljeno 08. 09. 2018.

²⁴ Nевladine organizacije organizuju neke oblike informalnog ili neformalnog obrazovanja, kao što su umetničke i druge radionice, kursevi, treninzi i slično. Izvor: podaci dobijeni od 16 institucija ombudsmana koje su odgovorile na upitnik Radne grupe ENOC Deca u pokretu

nedostaju adekvatne usluge za podršku ovoj deci radi uključivanja u obrazovni proces na način koji garantuje ostvarivanje njihovih potencijala u punoj meri²⁵.

ENOC preporučuje sledeće:

- 1. uključivanje dece u pokretu u redovno predškolsko, osnovno ili srednje (uključujući i srednje stručno) obrazovanje u roku od mesec dana od dana ulaska deteta u državu prijema, što je u skladu sa standardom Evropske komisije²⁶ da je „prihvatljiva praksa da se u obrazovanje uključuje svako dete koje u zemlji prijema ostaje duže od 14 dana“²⁷.**
- 2. uključivanje dece u pokretu u obrazovanje u ranom uzrastu i uključivanje dece u pokretu starijeg uzrasta u srednje i srednje stručno obrazovanje u što većoj meri, a na osnovu sveobuhvatne procene stanja, potreba i najboljih interesa konkretnog deteta, i uz plan obrazovanja i dostupne usluge podrške.**
- 3. uključivanje dece u ranom uzrastu u predškolsko obrazovanje i uključivanje dece u redovan sistem osnovnog i srednjeg obrazovanja u što kraćem roku, a obrazovanje dece u izdvojenim grupama, odeljenjima i ustanovama i u okviru prihvatnih i drugih centara sprovoditi samo izuzetno, kada je to u najboljem interesu dece i privremeno do obezbeđivanja uključivanja deteta u redovne grupe ili odeljenja. nepismenost i nedostatak očekivanog znanja ne sme ni na koji način biti prepreka za uključivanje dece u redovno obrazovanje i redovna odeljenja, već razlog za pripremu posebnih mera podrške.**
- 4. prekidanje sa svakim oblikom imigracionog zadržavanja dece u pokretu. U isto vreme, dok postoji praksa imigracionog zadržavanja dece i smeštanja dece u ove centre, krucijalno je da im bude obezbeđeno uključivanje u redovno obrazovanje.**
- 5. sprovođenje sveobuhvatne procene stanja i potreba deteta koja će biti osnov za individualni i konkretnom detetu prilagođeni plan obrazovanja. Procenu stanja i potreba deteta treba vršiti interdisciplinarno i participativno, a posebnu pažnju potrebno je posvetiti devojkama i deci sa smetnjama u razvoju kojima treba obezbediti i specifične oblike podrške.**
- 6. plan obrazovanja treba da bude sačinjen u skladu sa najboljim interesima konkretnog deteta, a na način koji obezbeđuje uključivanje deteta u zajednicu, integraciju u vršnjačku grupu i sticanje potrebnih znanja i veština u skladu sa detetovim kapacitetima. Plan obrazovanja treba takođe da bude usklađen sa specifičnim potrebama deteta u pokretu koje su različite u zavisnosti od toga da li se dete nalazi u zemlji tranzita ili destinacije, kakav je pravni status deteta u odnosu na zemlju u kojoj se nalazi (tražilac azila, spajanje porodice, odbijen zahtev za azil, i dr), da li je razdvojeno ili dete bez pratnje, da li se očekuju promene prebivališta**
- 7. obezbediti izdavanje potvrda za svu decu u pokretu koja pohađaju školu, nakon procene njihovog napretka i radi obezbeđivanja nastavka školovanja u slučaju da deca budu preseljena u drugu državu;**

²⁵ Izvor: „Current migration situation in the EU: Education“, European Union Agency for Fundamental Rights, maj 2017, <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/current-migration-situation-eu-education>, pristupljeno 08. 09. 2018.

²⁶ Priručnik o vraćanju, Evropska komisija („Annex to the Commission Recommendation Establishing a Common "Return Handbook" to be Used by Member States' Competent Authorities when Carrying out Return Related Tasks“, European Commission), C(2017) 6505, 2017

8. obezbeđivanje efikasnih oblika podrške decu u pokretu, tokom obrazovanja. Ova podrška ne treba da se zaustavi na finansijskim oblicima podrške (iako je nesporno takva podrška od izuzetnog značaja), već da se proširi i na usluge kao što su: učenje zemlje domaćina, odnosno jezika na kome se odvija nastava; usluge za uključivanje dece u vršnjačku grupu; usluge za smanjenje stresa i prevladavanje traume; uključivanje u vršnjačke i aktivnosti zajednice; učenje životnim veštinama; uključivanje u omladinske, sportske, kulturne i umetničke aktivnosti, kao i kroz obezbeđivanje finansijskih i drugih davanja radi uključivanja dece u obrazovanje
9. razvijati sistem razmene informacija između evropskih zemalja o obrazovanju dece u pokretu, koji će obezbediti sve potrebne informacije o proceni deteta i obrazovnom planu, tako da dete – prilikom preseljenja u drugu zemlju – prate postojeće procene i planovi. Mehanizam razmene informacija mora u punoj meri da obezbedi pravo deteta na zaštitu ličnih podataka i zaštitu dete od nezakonitog ili arbitrarnog mešanja u detetovu privatnost, porodicu, dom i prepisku, u skladu sa odredbama člana 16 Konvencije o pravima deteta.
10. razvijati obrazovne šeme koje omogućavaju nastavak školovanja bez obzira na vrstu odluke kojom se uređuje pravni status deteta u pokretu, kao što su, primera radi, omogućavanje deci i mladima koji su postali punoletni da završe obrazovni program koji su upisali, nezavisno od pravnog statusa, nastavak školovanja na daljinu, produžetak ostanka u zemlji domaćinu do okončanja školovanja, itd.
11. obezbediti formalno sticanje znanja detetovog maternjeg jezika, odnosno standardnog jezika zemlje porekla i učenje o kulturi zemlje porekla, kako bi se unapredio kako razvoj bi-kulturalnog identiteta deteta u pokretu, tako i mogućnost da dete u pokretu eventualno nastavi obrazovanje u zemlji porekla, posebno u slučajevima kada su deca i porodice imaju vratiti u zemlju porekla jer su odbijeni njihovi zahtevi za međunarodnu zaštitu u zemlji domaćinu.
12. uspostavljanje i jačanje mehanizama kontrole pohađanja nastave i nivoa ispadanja iz škole i pripremu specifičnih mera za prevenciju apsentizma i radi smanjivanja i uticanja na nepohađanje ili neredovno pohađanje nastave.

ENOC naglašava da puko uključivanje dece u redovno obrazovanje ne može ni u kom slučaju da se smatra olakšavajućim okolnostima za države. Uključivanje u obrazovanje mora biti praćeno politikama i merama koje podržavaju i unapređuju akademski uspeh, inkluziju i kulturni napredak svakog pojedinačnog deteta. Politike koje ne udovoljavaju ovim zahtevima, svakom pojedinačno i svima zajedno, nisu adekvatne i ne mogu se smatrati adekvatnim merama za zaštitu prava dece.